

Rímska svätá omša v gréčtine? V stredoveku žiadny problém (Druhá časť)

Lucia Laudoniu

28. októbra 2022 ✝ Cirkev História ✝ Liturgia

predchádzajúca časť:

Rímska svätá omša v gréčtine? V stredoveku žiadny problém (Prvá časť)

Otváranie kníh je ako otváranie okien. Treba dávať pozor na to, aké počasie číha za oknom. Jazyku bohoslužieb preto nestačí rozumieť na kognitívnej úrovni, treba ho v prvom rade „položiť do srdca“, aby sa stal neviditeľným trónom Ducha Svätého. Potom človek porozumie aj tomu, čo je „za slovami“ a „medzi riadkami“, objíme ducha jazyka a s ním aj deprekatívneho ducha celej Cirkvi.

Deprecatio je latinské femininum s významom prosebnej modlitby, zvyčajne za odvrátenie čohosi, čo nás tlačí pod vankúšom svedomia ako hrášok v topánke, hrášok z olova hriechu. Deprekatívny duch je synom pokánia. Výraz *prex*, ku ktorému nás dovedie koreň slova *deprecatio*, sa začína písmenom P a končí literou X. Rastie z nich kristogram. Grécke iniciály nášho Pána Ježiša Krista udávajú slovu *prex* začiatok a koniec. Spasiteľ má byť alfou a omegou každej modlitby (*prex*) a jazyk je v tomto procese šikovním štetcom píšucim ikonu vnútorného človeka.

Kuriozita alebo dielo Ducha Svätého? Henri de Villiers pátral po tradícii celebrovania západnej „pred-tridentskej“ svätej omše v gréckom jazyku na pôde francúzskeho opátstva Saint-Denis. Stredovekí mnísi boli hrdí na grécky pôvod svojho patróna svätého Dionýza Areopagitu, hoci toto patrocinium sa zrodilo najmä v predstavách opáta Hilduina, talentovaného prekladateľa východných pseudo-dionýzovských teologických zbierok do latinčiny.

Pramenná základňa, o ktorej bola reč v prvej časti, dokazuje, že používanie gréčtiny nebol lokálny liturgický experiment. Od 13. storočia sa svätá omša z oktávy svätého Denisa (Dionýza) spievala kompletne (až na zopár tichých modlitieb) *in lingua Graeca*, čo vrhá nové svetlo na doterajšie názory o (ne)používaní a bagatelizovaní gréčtiny na latinskom Západe.

Silociary dejín kreslia novú mozaiku. Západofranský cisár Karol II. Lysý daroval opátstvu Saint-Denis vzácny evanjeliár. V roku 1280 bolo k tomuto evanjeliáru z 9. storočia pripojených deväť pergmanenových listov (fólií). Strieborné písmo dáva život gréckym epištolám a evanjeliovým čítaniam, ktoré zneli na Vianoce, Veľkú noc, na sviatok svätého Denisa a samozrejme, v deň Turíc. Táto prax úzko súvisí s rozmachom čítania gréckeho evanjelia na pápežských omšiach. Evanjeliovým textom zo Saint-Denis predchádzajú zvolania z byzantskej liturgie *Sophia* (Predmúdrošť) a *Pax omnibus* (Pokoje všetkým). Tieto grécke dodatky vrátane príslušných evanjeliových perikop tvorili *appendix* (prívesok) evanjeliára západnej latinskej cirkvi. Lebo Východ a Západ sú dve Kristove ruky, ktoré objímajú svet.

Fresky v Aachene inšpirovala byzantská architektúra talianskej Ravenny.

Zdroj: Henk Bekker / flickr.com

Jedným zo zvláštnych liturgických javov v stredovekých latinských rukopisoch je prítomnosť byzantského cherubínskeho hymnu (*χερουβικόν*) v štruktúre západnej omše. *Cherubikon* sa na východnej liturgii spieva v rámci takzvaného veľkého vchodu. Sväté Dary sa *sollemniter* prenášajú zo žertveníka (*πρόθεσις*, po rumunsky *proscomidiar*) na prestol (oltár). Keďže tomuto úkonu v západnej tradícii čiastočne zodpovedá *offertorium*, príslušný východný spev bol zaradený do poriadku bohoslužieb v Saint-Denis na tomto mieste – *in hoc loco*.

Je známe, že viaceré východné cirkvi zjednotené s Rímom boli v istom období svojej existencie vystavené neželanej latinizácii. Dávame prednosť termínu okcidentalizácia (umelá a násilná adaptácia západných duchovných a kultúrnych modelov východnými katolíkmi), pretože nie všetko latinské je zároveň aj rímskokatolícke. Okcidentalizácia Východu viedla do slepej uličky. No existoval aj opačný trend? Prešla rímska omša „byzantinizáciou“? Je zaradenie čisto východného prvku (v tomto prípade cherubínskeho hymnu) do omšového poriadku znakom byzantinizácie? Ak áno, aké sú jej plusy a mínusy?

Tento ideový oriešok nie je možné rozbiť jediným verbálnym kladivom, existencia uvedených fenoménov si vyžaduje hlbšiu analýzu. Opátstvo v Saint-Denis však vynikalo plodnou kultúrnou výmenou medzi Západom a Východom. Naštepovanie gréckych vetiev na franský strom bolo výsledkom prirodzeného a duchovne zdravého procesu, na začiatku ktorého stála úcta ku grécky hovoriacemu patrónovi.

Kým sa *missa graeca* dočkala knižného vydania, prešla ústami kňazov aj rukami učencov. Z predhovoru anonymného autora tlačenej verzie „gréckej tridentskej omše“ z roku 1779 sa dozvedáme, že tento omšový poriadok skompletizoval na základe starých francúzskych prameňov popredný grécky filológ 16. storočia Guillaume Budé. Na jeho stole sa gréckojazyčné propriá zapísané latinkou dočkali spätnej transliterácie do gréckej alfabety. Túto úpravu nasledovali ďalšie vydania slúžiace najmä potrebám rytierskych rádov vo Svätej zemi.

Hoci latinčina zostávala kráľovským jazykom rímskeho rítu, Svätý stolec vydal viacero indultov, ktoré umožnili recitovať posvätný text v ďalších klasických jazykoch.

Prvý františkánsky misionár v Číne Giovanni da Montecorvino používal v západnej liturgii klasickú čínštinu s požehnaním Rímskej kúrie už v 14. storočí. Rovnakému privilégiumu zo strany Svätého Otca Pavla V. sa v roku 1615 tešili jezuitskí misionári v Číne, krajine bájenej princeznej Turandot. Rím prihládol na tieto indulty v roku 1949, kedy opäť potvrdil používanie čínskeho literárneho jazyka v západnej liturgii.

Dominikáni pôsobiaci v Arménsku mohli sláviť svätú omšu v klasickej arménčine. Latinským misionárom v Indii bolo v 16. a 17. storočí umožnené celebrowať arabsky a sýrsky. Bosí karmelitáni mohli 17. storočí slúžiť západný *ordo missae* po arabsky v rámci svojej perzskej misie. Pápežský stolec v 19. storočí požehnal arabčine v ústach františkánskych kňazov vo Svätej zemi.

Tieto *permissiones* sa vzťahovali na aktivity latinských klerikov *in terrae missionis* a odzrkadľovali úctu Svätopeterského stolca k literárnemu dedičstvu iných starobylých národov.

Rímsku a východnú liturgiu spája spoločný prameň krásy.

Zdroj: Mazur/catholicnews.org.uk / flickr.com

Tradícia slovanského jazyka v rímskom obrade na území dnešného Chorvátska je príkladom vzácnej a v praxi často zložitej symbiózy *Latinitatis et Slavonitatis*. Je príznačné, že termín *Slavonitas*, neznámy v gramatických príručkách z iných oblastí latinského kultúrneho vplyvu, zaviedli práve balkánski glagolášski kňazi liturgicky verní Okcidentu.

Grécky jazyk dostal viacnásobné pápežské *placet*. Gréčtina bola vítaná nielen na území bývalej Franskej ríše. Dominikáni v 14. storočí šírili rímsku liturgiu preloženú do jazyka byzantských otcov v gréckojazyčných pravoslávnych oblastiach. O tom, či šírenie rímskej omše *in sermone Graecorum* bolo na úkor domáceho východného obradu, sa vedú vášnivé diskusie.

Podme si to zrekapitulovať. Grécky étos vstupoval do rímskokatolíckej liturgie v troch smeroch. Prvý predstavoval logické *continuum* helenisticko-latinského bilingvalizmu a diglosie pohanskej a kresťanskej antiky (sem zaraďujeme napríklad spevy *Κύριε* a dlhý rad gréckych výpožičiek v latinskej cirkevnej lexike: *hebdomada*, *enchiridion*, *chrestomantia*, *eleemosyna*, *baptismum*, *exomologesis* a mnohé ďalšie). Rímsky kresťanský básnik Prudentius s obľubou dával svojim básňam grécke nadpisy. Latinsko-grécke obohacovanie by nebolo možné bez hlbokého záujmu západného sveta o východnú patristiku. Dedičstvo gréckych otcov sprostredkovali Západu latinské preklady rôznej úrovne a kvality z tieňa kláštorňích ciel.

Nik nemal záujem uhasiť grécku sviecu. Tvorba gréckych omší a oficií, ktorej kralovali benediktíni zo Saint-Denis, bola silnou helenizačnou iskrou. Grécka hymnografia z latinských skriptórií bola však poplatná štruktúre západnej omše a zapadla do rímskeho obradu ako chýbajúca kocka do lega...

Franskí mníši vytvorili svojím prekladom latinskej omše do gréčtiny precedens, ktorý bol vítaný dokonca na cisárskom dvore. *Missa graeca* prežila karolínsku renesanciu aj súmrak avignonského pápežstva. Nie je snáď utópiou priať si oživenie jednoduchých gréckych modlitieb a prosieb v rímskokatolíckej bohoslužbe napríklad na sviatky veľkých gréckych otcov, ktorí majú stabilné miesto aj v západnom kalendári.

Tertio est notandum: obdiv Frankov k Východu síce ohrozovali nože politiky, avšak liturgická oblasť ležala mimo diablovho ihriska.

Tretím typom helenizácie Západu je preberanie už existujúcich byzantských poetických foriem (spravidla tropárov) do západného hymnologického rámca. Grécke verše sa udomácnili *ad missam Latinam* v originálnom znení, prípadne v latinskom preklade. Ako vidíme, synovia svätého Benedikta sa neuzatvárali v bubline vlastnej latinskej tvorby, ale zaujímali sa tiež o dobovú podobu východnej liturgie, ktorú síce nikdy neslúžili ako celok, ale inšpirovali sa niektorými jej časťami. Dôkazom tejto flexibility je už spomínaný *Cherubikon*. Jeho najstaršie latinské verzie nie náhodou pochádzajú z franského *milieu* a sloboda mníchov zvoliť si v modlitbe grécku alebo latinskú mutáciu textu bola v duchovnom živote *digna sequens*.

Liturgické knihy nikdy nevydajú všetky tajomstvá, bohoslužba dýcha nad časom.

Zdroj: The Metropolitan Museum of Art / commons.wikimedia.org

Rovnako cenným príkladom latinsko-gréckej duchovnej syntézy je byzantský tropár (ἀπολυτίκιον) zo sviatku Stretnutia Pána so Simeonom (na Západe Očisťovanie Panny Márie, ľudovo Hromnice). Tento tropár (jeho grécky incipit má podobu Χαῖρε κεχαριτωμένη Θεοτόκε Παρθένε ἐκ σοῦ γὰρ ἀνέτειλεν ὁ ἥλιος τῆς δικαιοσύνης) „zablúdil“ do dominikánskeho obradu z francúzskej diecéznej redakcie liturgických textov. Uvedený tropár znel v dominikánskych kláštoroch počas slávnostnej procesie so sviečkami. V knihách mendikantského rádu kazateľov sa skrýva pod názvom prvej procesiovej antifóny zo sviatku Hromníc (*In festo Purificationis B. V. M.*). Latinský text (až na vynechanie klauzuly Χριστὸς ὁ Θεὸς ἡμῶν) dokonale kopíruje byzantskú predlohu: *Ave, gratia plena, Dei Genitrix Virgo, ex te enim ortus est Sol iustitiae* (Zdravas / Raduj sa, milostiplná Panna Bohorodička, lebo z teba vyšlo Slnko spravodlivosti).

Hromničná harmónia *inter Orientem et Occidentem* sa týmto tropárom zďaleka nekončí. Viac nám prezradí rituál žehnania takzvaných hromničiek. Ruská a ruthénska redakcia požehnania sviec na sviatok Stretnutia (neznáma v pravoslávnom Grécku) presne zodpovedá latinskému textu zo stránok *Rituale*

Romanum Pavla V. Modlitby sú rovnaké. Ako je to možné?

Za riešením tejto „záhady“ treba zájsť do 17. storočia. Kyjevský pravoslávny metropolita rumunského pôvodu Peter Mohyla, inak vynikajúci latinčinár, je „otcom“ dobovej východnej liturgickej reformy. Mohyla pri zostavovaní svojho nového euchológia (trebníka) prihliadol na *textus receptus* západnej cirkvi. Výsledkom je unikátna konkordancia. Obrad požehnania hromničných sviec v slovanskom pravosláví a západná forma toho istého úkonu sa vzácné zhodujú.

Starobylé liturgické jazyky matky Cirkvi môžeme prirovnať k posvätnnej pokladnici, ktorej Rimania hovorili *aerarium*. Starorímska štátna pokladnica bola viac, než len bankou – okrem peňazí sa v nej uchovávali texty zákonov (*leges*) a vojenské štandardy.

Je veľmi zaujímavé, že rímska svätá omša čerpala z Božej pokladnice bohatý jazykový „úver“ s nebeskými úrokmi. Západný obrad integroval do seba popri latinčine aj gréčtinu, cirkevnú slovančinu chorvátskych glagolášov a samozrejme, *sermo Hebraicus* Svätého písma. Táto jazyková mapa je dôkazom jeho univerzality platnej pre západný svet.

URL adresa článku: <https://christianitas.sk/rimska-svata-omsa-v-grectine-v-stredoveku-ziadny-problem-druha-cast/>